

Dr hab. Beata Siwek
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Instytut Filologii Słowiańskiej
Katedra Literatury Ukraińskiej i Białoruskiej

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Anny Alsztyniuk
pt. *Problem autobiografizmu w twórczości Janki Bryła*,
napisanej pod kierunkiem naukowym dr hab. Haliny Tvaranovich, prof. UwB
(ss. 182, w języku białoruskim)**

Przedłożona mi do recenzji rozprawa doktorska mgr Anny Alsztyniuk pt. *Problem autobiografizmu w twórczości Janki Bryła* jest pierwszym na polskim gruncie całościowym i spójnym opracowaniem zagadnienia autobiografizmu w tekstach prozatorskich białoruskiego pisarza Janki Bryła. Ten interesujący bez wątpienia przedmiot badań nie doczekał się także komplementarnego opracowania w literaturoznawstwie białoruskim. Większość opublikowanych dotychczas prac białoruskich badaczy, m.in. Sierafima Andrajuka, Wolhi Nikifarawej, Sciapana Majchrowicza, Julii Kane, Alesia Adamowicza czy Tacyany Dasajewej dotyczy jedynie wybranych problemów, prezentowanych najczęściej w ujęciu faktograficznym.

Magister Anna Alsztyniuk postawiła zatem przed sobą zadanie trudniejsze, a mianowicie, zwróciła uwagę na różnorodne obszary badanych tekstów, na szerokie spektrum problemów uobecniających się na płaszczyźnie twórczości prozatorskiej Janki Bryła potraktowanej jako przestrzeń do eksponowania podmiotowości twórcy. Interesuje Autorkę zatem idea autentyczności, stanowiąca w istocie fundament tożsamości jednostkowej, utrwalone w tekstach strategie komunikacyjne, wykorzystane strategie autokreacyjne. Wszystkie wymienione problemy znalazły się w polu zainteresowania Autorki i poddane zostały szczegółowemu oglądowi.

1. Ocena metodologiczna pracy

Praca doktorska mgr Anny Alsztyniuk charakteryzuje się spójną kompozycją. Składa się ze *Wstępu*, trzech rozdziałów, w obrębie których występują podrozdziały, *Zakończenia*, streszczeń w języku polskim oraz angielskim oraz *Bibliografii*.

We *Wstępie* (s. 5-20) Autorka prezentuje cele rozprawy, uzasadnia potrzebę podjęcia badań nad zagadnieniem autobiografizmu w twórczości Janki Bryla, ukazuje aktualny stan badań nad twórczym dorobkiem białoruskiego prozaika oraz szczegółowo omawia strukturę dysertacji. W tej części pracy poruszone zostały także kwestie związane z metodologią badania tekstów autobiograficznych, co stanowi teoretyczną podbudowę dla podjętych w kolejnych częściach pracy analiz. Odwołując się do prac najbardziej znanych polskich teoretyków autobiografizmu – Reginy Lubas-Bartoszyńskiej, Małgorzaty Czerwińskiej, Edwarda Kasperskiego, Andrzeja Cieńskiego, Jerzego Smulskiego i Ireny Skwarek Doktorantka porusza problem złożoności zagadnień związanych ze sposobem uobecniania się autorskiego „ja” w badanych tekstach, a także skupia się na wykorzystanych w utworach strategiach i technikach „gry” z odbiorcą. Szczegółowemu oglądowi poddane zostają takie zagadnienia, jak autobiografizm i autobiografia. Poczynione ustalenia terminologiczne umożliwiły Autorce na sprawne poruszanie się po rozległych obszarach tekstów Janki Bryla i szczegółową analizę zastosowanych przez białoruskiego pisarza koncepcji tożsamości narracyjnej. Jak zauważa Autorka, szczegółowa analiza tekstów prozatorskich Janki Bryla każe opowiedzieć po stronie autobiografizmu, rozumianego jako „właściwość metody twórczej, jako ujęcie, forma twórczej wypowiedzi, która polega na przedstawieniu w dziele literackim faktów zaczerpniętych z życia autora, jego myśli, uczuć i przekonań” (s. 9-10). Uwaga została także skierowana na recepcję twórczości Janki Bryla w Polsce, w szczególności na prace historycznoliterackie i translatorskie Floriana Nieuważnego, bez wątpienia czołowego polskiego badacza i tłumacza Brylowskich tekstów (s. 18-20).

Rozdział pierwszy recenzowanej rozprawy zatytułowany *Dzieciństwo w twórczości Janki Bryla: sposób przedstawienia autorskiego „ja”* (s. 21-60) jest zbudowany na fundamencie analiz problemu autobiografizmu w opowieściach *Sierocy chleb*, *W rodzinie*, *Świt ujrzany z daleka* oraz opowieści *Bajdy Dolne*. Wychodząc od zagadnień biograficznych i genealogicznych Autorka ukazuje kolejne etapy kształtowania się tożsamości osobowej bohaterów badanych tekstów, ze szczególną koncentracją na okresie dzieciństwa, który stanowi ważny punkt odniesienia i wyznacza losy postaci.

Struktura tego rozdziału oparta została nie tyle na ukazaniu określonej przestrzeni autobiograficznej – przestrzeni dzieciństwa, choć oczywiście kwestie te zostały poruszone, ale przede wszystkim na indywidualnych relacjach interpersonalnych bohaterów. Cztery podrozdziały tej części pracy (*Matka, Społeczność wiejska, nauczyciele, Kształtowanie się osobowości*) poświęcone są w istocie roli i wpływowi najbliższego otoczenia na rozwój i dojrzewanie emocjonalne i społeczne bohaterów.

W rozdziale drugim pt. *Powieść „Ptaki i gniazda”: specyficzność systemu obrazowania* (s. 61-97) składającym się z trzech podrozdziałów – *Bohater, Temat Polski, Postaci Niemców* - Autorka dokonała szczegółowej analizy jedynej powieści Janki Bryła – *Ptaki i gniazda*, koncentrując uwagę na sposobie kreacji postaci, na wykorzystanych w utworze technikach obrazowania, a także – co ważne w kontekście podjętej tematyki – na roli polskiej kultury w kształtowaniu się tożsamości bohaterów analizowanego tekstu. Ważnym punktem odniesienia dla analizy Brylowskiej powieści jest dla Autorki dramat Leona Kruczkowskiego *Niemcy*. Sposób ukazania tzw. tematu niemieckiego, psychologizm postaci, a także wykorzystanie zróżnicowanych technik postaciowania, to – zdaniem Doktorantki – elementy pozwalające na konfrontację obydwu tekstów.

Trzeci rozdział recenzowanej rozprawy – *Poetyckie miniatury Janki Bryła: swoistość gatunkowo-tematyczna* (s. 98-147) poświęcony został małym formom prozatorskim białoruskiego pisarza, zaprezentowanym tu głównie przez pryzmat mechanizmów rządzących organizacją świata przedstawionego, których poznanie pozwala na uchwycenie i dogłębną analizę tych elementów wewnątrztekstowych, które osadzone są w perspektywie autobiograficznej.

W pięciu podrozdziałach tej części pracy, zatytułowanych kolejno: *Przyroda, Dzieci, Język ojczysty, Twórczość, Przemijanie i śmierć*, Autorka dokonuje szczegółowego oglądu sposobów uobecniania się podmiotu autobiograficznego, przybliża ukazane w tekstach wzorce zachowań, zwraca uwagę na relacje człowiek-świat natury, a także na rolę języka i kultury w procesie formowania się i pogłębiania samoświadomości jednostkowej. Nieco miejsca Autorka poświęciła także wpływowi rosyjskiej i białoruskiej tradycji literackiej na twórczość prozatorską Janki Bryła. W *Zakończeniu* (s. 148-151) przedstawione zostały syntetyczne wnioski wynikające z przeprowadzonych analiz, a także podkreślona została konieczność dalszych badań nad bogatą spuścizną prozatorską białoruskiego pisarza.

Pracę dopełniają streszczenia w języku polskim (s. 152-158) i angielskim (s. 159-164), co z uwagi na białoruski język dyskursu stanowi ważne uzupełnienie, tym bardziej, że praca zasadniczo przeznaczona jest dla polskiego odbiorcy.

Bibliografia kończąca dysertację składa się z 243 pozycji i została podzielona na teksty źródłowe, monografie, artykuły, słowniki i encyklopedie oraz źródła internetowe (s. 165-182).

2. Ocena merytoryczna pracy

Recenzowana praca stanowi niewątpliwie cenny wkład w rozwój badań nad bogatą spuścizną literacką Janki Bryła. Jest to w istocie, jak już wspomniałam, pierwsze spójne opracowanie zagadnienia autobiografizmu w twórczości tego wybitnego prozaika, które stanowi przecież fundament jego tekstów. Szkoda tylko, że praca nie została napisana w języku polskim. Śmiało można rzec, że merytoryczna zawartość rozprawy p. Anny Alsztyniuk nie budzi większych zastrzeżeń, co więcej, podjęte przez Autorkę analizy świadczą o dobrym opanowaniu warsztatu badawczego i jej kompetencji historycznoliterackiej.

Należy podkreślić, że zastosowana przez Autorkę strategia badawcza jest podobna w poszczególnych częściach rozprawy. Jej fundament stanowi analiza immanentna tekstów prozatorskich Janki Bryła, ubogacona nierzadko o polemikę z interpretatorami literackiej spuścizny białoruskiego twórcy, mająca umożliwić Doktorantce dotarcie do zasady konstruującej Bryłowski autobiografizm, do rewizji dotychczasowych ustaleń dotyczących badanych tekstów, a także do wyekscerpowania najważniejszych tematów i problemów uobecniających się na ich płaszczyźnie.

Obraz pisarstwa Janki Bryła jaki wyłania się ze szczegółowych analiz mgr Anny Alsztyniuk pozwala na ukazanie ogromnego potencjału artystycznego białoruskiego twórcy, umożliwia prześledzenie mechanizmów kształtowania się tożsamości „ja” podmiotowego w jego tekstach, a także ukazanie złożoności relacji autor-bohater-narrator. Wysoko należy ocenić te części rozprawy, w których Autorka formułuje samodzielne wnioski, odwołując się – z jednej strony - do licznych prac teoretycznych traktujących o zagadnieniu autobiografizmu, z drugiej – do samodzielnie przeprowadzonych dogłębnych analiz, umożliwiających sformułowanie interesujących konkluzji dotyczących

nowatorstwa Brylowskich tekstów, a także bogactwa strategii i technik autokreacyjnych w nich wykorzystanych.

Obowiązek recenzenta nakazuje także dostrzeżenie pewnych mankamentów czy uchybień, które warto byłoby uwzględnić podczas przygotowywania rozprawy do druku. Z uwagi na wagę podjętego w pracy problemu warto byłoby rozbudować część teoretyczną. Zdecydowanie zabrakło tu tak fundamentalnych prac poświęconych zagadnieniom autobiografizmu, jak *Pakt autobiograficzny* Philippe'a Lejeun'a (praca ta jest, co prawda, wymieniona w bibliografii, ale w tekście zasadniczym, potraktowana raczej zdawkowo), *Warunki i ograniczenia autobiografii* Georges'a Gusdorfa oraz *Obrzeża autobiografii* Jerzego Lisa. Pomimo poczynionych we wstępie ustaleń terminologicznych Autorka czasem dokonuje nadużyć interpretacyjnych, wynikających z utożsamienia życia prywatnego pisarza z losami bohaterów jego tekstów (s. 100, s. 101).

Analiza obecności sugestii autobiograficznych w badanych tekstach nie może być oparta na takiej, w gruncie rzeczy fałszywej, przesłance.

Zdecydowanie więcej miejsca należałoby także poświęcić roli białoruskiej tradycji literackiej w twórczości Bryła. Autorka w wielu miejscach pracy podkreśla wpływ rosyjskich i polskich pisarzy na twórczość białoruskiego prozaika (L. Tołstoj, A. Czechow, M. Gogol, B. Prus, S. Żeromski, L. Kruczkowski), zapominając o niemałym wpływie pisarzy białoruskich. Nie sposób analizować miniatury poetyckie Janki Bryła, zwłaszcza ich specyfikę gatunkową, bez odwołania się do osiągnięć literackich Zmitraka Biaduli czy Maksima Hareckiego.

Pewną wątpliwość budzi też segmentacja pierwszego rozdziału dysertacji, w szczególności jej ostatni, czwarty podrozdział. Treści zamieszczone w tej części pracy w dużym zakresie pokrywają się z treściami zawartymi w trzech pierwszych podrozdziałach i w gruncie rzeczy są z nimi ściśle powiązane. Wszak to właśnie matka, otaczająca bohaterów społeczność czy też nauczyciele mają najistotniejszy wpływ na kształtowanie się ich osobowości.

Przeformułowania wymagałby także tytuł rozdziału trzeciego dysertacji. Jego brzmienie powinno, przynajmniej w pewnym stopniu, nawiązywać do zagadnienia autobiografizmu, które – w rzeczy samej – stanowi centrum rozważań Autorki.

Na uwagę zasługuje fakt, iż praca napisana jest poprawnym językiem, z nielicznymi błędami literowymi i uchybieniami natury technicznej.

W pracy pojawiają się także nieliczne błędy stylistyczne, czy zawile strukturalnie konstrukcje, które należałoby usunąć przygotowując drukowaną wersję rozprawy (m.in. s.

21 (w. 7-8); s. 22 (w. 13); s. 28 (w.1-2, 9); s. 35 (w. 2); s. 37 (w. 2); s. 87 (w. 7-9), s. 102 (w. 18-22); s. 115 (w. 33). Zalecałabym także „zniwelowanie” emocjonalnego nacechowania niektórych fragmentów pracy, które, moim zdaniem, nie powinny pojawiać się w pracach o charakterze naukowym (m.in. зорная гадзіна беларускай раманістыкі, адчыніць браму да сэрцаў польскага мастацтва, у штодзённых спробах схапіць птушку шчасця).

Przypisy do tekstów elektronicznych należałoby uzupełnić o datę pozyskania dokumentu z Internetu.

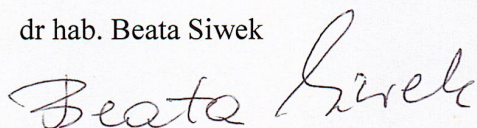
Solidnego retuszu stylistycznego wymaga także polskie streszczenie dysertacji (m.in. s. 152 (w. 4-5, 22-23); s. 153 (s. 5-6); s. 155 (w. 23-24, 26-27); s. 156 (w. 5-6); s. 157 (w. 2-3, 19).

3. Wnioski końcowe

Niezależnie od dostrzeżonych błędów formalnych i pewnych wątpliwości o charakterze metodologicznym, dysertacja stanowi oryginalne, dojrzałe studium, które spełnia wszelkie wymogi stawiane pracom doktorskim, określone w art. 13 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 z późniejszymi zmianami).

Wnoszę zatem o dopuszczenie Autorki rozprawy *Problem autobiografizmu w twórczości Janki Bryła* p. mgr Anny Alsztyniuk do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab. Beata Siwek

Lublin, 22 sierpnia 2016 roku